

Avrupa Birliği'nin İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarında Liderlik: Retorikten Pratiğe

The European Union's Leadership in Climate Change and Sustainable Development Policies: From Rhetoric to Practice

• Dilek AĞA¹

¹ Doktora Öğrencisi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale Üniversitesi (ROR 01zhwwf82), Kırıkkale, Türkiye

ÖZET

Bu çalışma, Avrupa Birliği (AB)'nin iklim değişikliği (İD) ve sürdürülebilir kalkınma (SK) politikalarındaki liderlik kapasitesini, retorik ve pratik arasındaki uyum çerçevesinde eleştirel bir yaklaşımla incelemektedir. İD ve SK temelde bütünlük politikaları olması rağmen, 1970'lerden Avrupa Yeşil Mutabakatı'na uzanan süreçte ayrı eksenlerde gelişmiş; bu durum Birliğin liderlik kapasitesini sınırlamış ve politika etkinliğini azaltmıştır. Entegrasyon süreciyle birlikte bu kapasitenin güçlendiği gözlemlenmiştir. Çalışma, AB'nin politika entegrasyonunun liderlik kapasitesi üzerindeki etkisini dört boyutta (yapısal, kognitif, enstrümantal ve öncü) sistematik olarak analiz ederek, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, AB'nin liderlik kapasitesine ilişkin analizlerde dört boyutlu bütünsel bir yaklaşımı ilk kez sunmaktadır. Araştırmada, AB mevzuatı, resmi politika belgeleri, strateji raporları ve uluslararası müzakere metinleri nitel doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bulgular, politika alanlarının entegrasyonu ve kurumsallaşmasıyla birlikte yapısal ve kognitif liderlik kapasitesinin güçlendiğini; enstrümantal liderlikte ise pazarlık gücünün arttığını göstermektedir. Ancak üye devlet çıkarlarının farklılaşması, öncü liderlik kapasitesinin sürekliliğini sınırlandırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, İklim Değişikliği, Sürdürülebilir Kalkınma, Liderlik.

ABSTRACT

This study critically examines the European Union's (EU) leadership capacity in climate change (CC) and sustainable development (SD) policies within the framework of coherence between rhetoric and practice. Although CC and SD are fundamentally integrated policy domains, they evolved along separate axes from the 1970s to the European Green Deal; a divergence that has limited the Union's leadership capacity and diminished policy effectiveness. The integration process has been observed to strengthen this capacity. This study addresses a critical gap in EU governance literature by systematically analyzing how the Union's policy integration shapes leadership capacity across four constitutive dimensions: structural, cognitive, instrumental, and pioneering. This framework pioneers a comprehensive four-dimensional approach to analyzing EU leadership capacity. The research employs qualitative document analysis of EU legislation, official policy documents, strategy reports, and international negotiation texts. The findings indicate that the integration and institutionalization of policy domains have strengthened the EU's structural and cognitive leadership capacities, while also enhancing its bargaining power in instrumental leadership. However, divergences in the interests of member states limit the sustainability of the EU's pioneering leadership capacity.

Keywords: European Union, Climate Change, Sustainable Development, Leadership.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dilek AĞA

Doktora Öğrencisi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye

E-mail: dilek.aga@gmail.com **ORCID:** 0000-0002-5614-6012

Geliş Tarihi / Submission Date: 19.04.2025 **Kabul Tarihi / Acceptance Date:** 04.09.2025 **Yayınlanma Tarihi / Publication Date:** 20.02.2026

Atıf bilgisi / Cite this article: Ağa, D. (2026). Avrupa Birliği'nin İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarında Liderlik: Retorikten Pratiğe. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 25(2), Erken Görünüm. <https://doi.org/10.32450/aacd.1679798>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Giriş

1960'ların sonlarında insan çevresine ilişkin sorunların ele alınması amacıyla uluslararası konferans düzenlenmesini talep eden karar tasarısının¹ kabul edilmesinin ardından Haziran 1972'de Stockholm'de, çevre meselelerinde önemli bir dönüm noktası olan Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı toplanmıştır.² Konferansta ortak çevre politikalarının eksikliği ortaya çıkmıştır. Ekim 1972'de toplanan Avrupa Zirvesi'nde de meselenin önemi ve ele alınma gerekliliği gündeme gelmiştir. Bu gelişme ilerleyen süreçle iklim politikalarına temel oluşturması bakımından önem arz etmektedir.³ Sürdürülebilir kalkınma (SK) düşüncesinin temelleri her ne kadar 19. yüzyıla dayandırılrsa da sistematik olarak 20. yüzyılın ürünüdür.⁴ 1987'de Brundtland Komisyonu tarafından yayımlanan raporla uluslararası politikada görünür hale gelmiş, Gündem 21'in ardından dünya çapında hızla kabul görmeye başlamıştır.⁵ Nitekim günümüzde SK kavramı Avrupa Birliği Antlaşması (The Treaty on European Union-TEU), Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Anlaşma (The Treaty on the Functioning of the European Union-TFEU) ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı başta olmak üzere Avrupa Birliği (AB)⁶ birincil hukukunun birçok belgesinde yer almaktadır. Bu çerçevede iklim değişikliği (İD) tartışmalarının Avrupa'da 1970'lerde, SK tartışmalarının ise 1980'lerde başladığı görülmektedir.

İD'ne ilişkin literatür incelendiğinde, AB iklim politikasının evrim sürecinin pek çok yazar tarafından çeşitli şekillerde, farklı bağlamlarda ele alındığı gözlemlenmektedir. İlgili literatürde ön plana çıkan hususlardan biri de AB'nin İD meselelerindeki liderlik meselesidir. Hem AB kendisini İD politikalarında küresel yeşil lider şeklinde betimlemektedir hem de bir çok kesim tarafından iklim lideri olarak nitelendirilmektedir. Mevcut SK literatüründe de AB'nin liderlik meselesinin -özellikle de son dönemlerde- yoğun bir şekilde ele alınmaya başlandığı görülmektedir.

Çalışmada AB'nin İD ve SK politikalarının uzun süre ayrı kulvarlarda yürütüldüğü, ancak bu politikaların entegre edilmesi durumunda AB'nin gerek İD gerekse SK alanındaki liderlik retoriklerinin daha etkin ve başarılı bir şekilde pratiğe geçirilebileceği iddia edilmektedir. Çalışmanın temel amacı, AB'nin İD ve SK politikalarının entegrasyonunun bu politikaların etkinliği üzerindeki etkilerini analiz etmek ve söz konusu entegrasyonun AB'nin küresel liderlik rolü ve biçimi üzerindeki potansiyel etkilerini tartışmaktır. Bu çerçevede öncelikle ilgili literatür irdelenecektir. Akabinde AB mevzuatı, resmi politika belgeleri, strateji raporları ile İD ve SK'ya ilişkin uluslararası müzakere dokümanları, konferans materyalleri incelenerek doküman analizi yapılacaktır.

Bu kapsamda çalışma iki ana başlık altında ele alınacaktır. "Küresel İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları" şeklinde adlandırılan birinci ana başlık İD ile SK arasındaki bağlantılara odaklanmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak, İD kavramının ne anlama geldiği, günümüzde insanlığı nasıl etkilediği ve ilerleyen süreçte ne şekillerde etkileyebileceği ortaya konulacak, İD politikaları irdelenecektir. Akabinde, SK kavramı analiz edilecek, analitik ve normatif bağlamlarına yer verilecektir. Böylelikle SK anlayışının ve politikalarının neden önemli ve gerekli olduğu da ortaya konulmuş olacaktır. Çalışmanın birinci bölümünün son alt başlığında ise, öncelikle İD ve SK arasındaki döngüsel ilişkinin ne anlama geldiği açıklanacaktır. Ardından kavramların birlikte ele alınma gerekliliği, son olarak da İD ve SK'nın ayrı söylemler olarak kalmasının hali-hazırdaki ve muhtemel sonuçları ortaya konulacaktır.

1 A/L.553, "The Problems of Human Environment: Draft Resolution," United Nations Digital Library, Erişim Tarihi: Eylül 17, 2023, <https://digitallibrary.un.org/record/729937?ln=en&v=pdf>.

2 John Vogler, "The European Contribution to Global Environmental Governance," *International Affairs*, no 4 (2005): 837.

3 Rüdiger Wurzel et al., "The European Council, the Council and the Member States: Changing Environmental Leadership Dynamics in the European Union," *Environmental Politics*, no 2 (2019): 253.

4 Roman Beck et al., "The Value(s) of Sustainability within a Pragmatically Justified Theory of Values: Considerations in the Context of Climate Change," içinde *Climate Change and Sustainable Development: Ethical Perspectives on Land Use and Food Production*, editörler Thomas Potthast ve Simon Meisch, (Netherlands: Wageningen Academic Publishers, 2012), 49; Jeffrey Sachs, *Sürdürülebilir Kalkınma Çağı*, çeviren Banış Gönülşen (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2019), 21.

5 Sally Eden, "Using Sustainable Development: The Business Case," *Global Environmental Change*, no 2 (1994): 160; Mohan Munasinghe ve Rob Swart, *Primer on Climate Change and Sustainable Development: Facts, Policy Analysis, and Applications*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 99.

6 AB, 1993 Maastricht Antlaşması'nın ardından kullanılmaya başlanmıştır. Çalışmada süreç içerisindeki isim değişikliklerine bakılmaksızın, tutarlılık sağlamak için AB ifadesi kullanılacaktır.

Çalışmanın ikinci kısmında öncelikle liderlik kavramına yer verilecek, akabinde Avrupa’da İD ve SK politikalarının ortaya çıkış ve gelişim süreci ana hatlarıyla ortaya konulacaktır. Süreç, belli başlı kırılma noktaları göz önünde bulundurularak dönemlere ayrılacak ve ne tür politikalar benimsendiği açıklanacaktır. Bu bağlamda, AB’nin İD ve SK politikalarını şekillendiren hususlar da analiz edilebilecektir. Dönelmlere ayrılan politika geliştirme aşamaları, AB’nin retorikteki ve pratikteki liderlik durumuyla ilişkilendirilerek ortaya konulacak, kavramsallaştırılan liderlik türleri (yapısal, kognitif, enstrümantal, öncü) çerçevesinde analiz edilecektir.

I. Küresel İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları

A. İklim Değişikliği ve İklim Değişikliği Politikaları

Belirli bir bölge ve zaman periyodu için uzun vadeli dönüşüm anlamına gelen İD, fosil yakıtların yanmasından kaynaklı başta karbondioksit olmak üzere çeşitli sera gazlarının atmosferde birikmesinden kaynaklanmaktadır. Bu gazlar ısıyı atmosferin alt katmanlarında hapsederek, iklim modellerinin değişmesine neden olmaktadır.⁷ 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu durumun insan ve doğa sistemleri üzerindeki etkilerinin daha önce görülmemiş düzeyde olduğu birçok bilimsel çalışmada kanıtlanmıştır. İD’nin etkileri birlikte ele alındığında, bunlar insan güvenliğini, sağlığını, refahını, ekonomisini, yaşam alanını birçok boyutta, çeşitli şekillerde tehdit etmektedir.⁸ İklim sistemine yönelik antropojenik müdahalelerin yol açtığı tehlikelerin önlenmesi, acil eylem gerektiren bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹ Dolayısıyla, İD’ne uyum sağlamak, etkilerini azaltmak ve toplumsal direnci güçlendirmek için bütüncül iklim politikalarının hayata geçirilmesi kritik önem taşımaktadır.¹⁰

İD politikaları, siyasi aktörlerin karmaşık politika meselelerini çok düzeyli bir bağlamda ele alma kapasitelerini gösteren önemli bir örnek olaydır.¹¹ İD politikalarında önemli rol oynayan *bilim*, politika yapımının genel karmaşıklığını daha da arttırmaktadır.¹² Buradan hareketle, İD politikalarının da çok sektörlü, çok amaçlı ve karmaşık/katmanlı bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Sadece çevreyi ve iklimi değil, aynı zamanda yoksulluk, geçim kaynakları, sağlık, ekonomi ve gıda güvenliği gibi unsurları da kapsamalıdır. Ayrıca İD politikaları, sadece anlık değil, nesiller boyu devam edecek sonuçları da etkilemeyi amaçlamalıdır.¹³ İD bir kez tetiklendikten sonra yüzyıllar boyunca devam edeceğinden dolayı nesiller arası sorumluluk bağlamında paradigma niteliğindedir.¹⁴

B. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları

Çağımızın temel kavramlarından biri olan SK, doğası itibarıyla karmaşık, normatif, öznel, muğlak ve tartışmalı bir kavramdır. Küresel sorunlar için de bir çözüm yöntemidir.¹⁵ 1970’lerden itibaren dolaşımda olmasına rağmen, 1987’de Brundtland Komisyonu tarafından yayımlanan raporla uluslararası politikada yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶ Raporda “Bugünün gereksinimlerini gelecek nesillerin kendi gereksinim-

7 Intergovernmental Panel on Climate Change, *Climate Change: The IPCC Scientific Assessment*, Report Prepared for IPCC by Working Group 1, (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), XI-XXII.

8 Federica Doni et al., *SDG 13 – Climate Action: Combating Climate Change and Its Impacts*, (United Kingdom: Emerald Publishing, 2020), 48-50; Anne K. Armstrong et al., *Communicating Climate Change: A Guide for Educators*, (London: Cornell University Press, 2018), 14-15.

9 Munasinghe ve Swart, *Climate*, 49.

10 Juha I. Uitto et al., “Evaluating Climate Change Action for Sustainable Development: Introduction,” içinde *Evaluating Climate Change Action for Sustainable Development*, editörler Juha I. Uitto et al., (Switzerland: Springer, 2017), 4.

11 Frank Wendler, “Contesting the European Union in a Changing Climate: Policy Narratives and the Justification of Supranational Governance,” *Journal of Contemporary European Studies* no 1 (2022): 67.

12 Andrew Jordan ve Brendan Moore, *Durable by Design? Policy Feedback in a Changing Climate*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2020), 58.

13 Uitto et al., “Climate,” 6-7.

14 Konrad Ott ve Christian Baatz, “Domains of Climate Ethics: An Overview,” içinde *Climate Change and Sustainable Development: Ethical Perspectives on Land Use and Food Production*, editörler Thomas Potthast ve Simon Meisch, (Netherlands: Wageningen Academic Publishers, 2012), 23.

15 Joachim Monkelbaan, *Governance for the Sustainable Development Goals: Exploring an Integrative Framework of Theories, Tools, and Competencies*, (Singapore: Springer, 2019), 9; Sachs, *Sürdürülebilir*, 21.

16 Eden, “Sustainable,” 160.

lerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma”¹⁷ şeklinde açıklamış, sabit bir düzenden ziyade değişim süreci olduğu vurgulanmıştır.¹⁸

SK, analitik ve normatif bir kavramdır.¹⁹ İnsan, gezegen ve kâr kavramları temel alınarak, ekonomik, çevresel, sosyal olmak üzere üç boyuta sahip olduğu genel kabul görmektedir. Ekonomik boyut, her şeyden önce mal ve hizmet tüketimindeki artışlar yoluyla insan refahını artırmaya yöneliktir. Çevresel boyut, ekolojik sistemlerin bütünlüğünün ve dayanıklılığının korunmasına odaklanmaktadır. Sosyal boyut ise, insan ilişkilerinin zenginleştirilmesini ve insanların dileklerinin gerçekleştirilmesini vurgulamaktadır.²⁰

Analitik bağlamda SK, karmaşık sistemler bilimidir. Küresel ekonomik sistemi, dünyanın fiziksel ortamını, küresel toplumu ve hükümetler ile iş dünyasının performansını içeren yönetim olmak üzere totalde dört karmaşık sistemi ve bunların etkileşimlerini anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede insan ve doğa sistemlerinin karmaşık, doğrusal olmayan, değişken ve dinamik etkileşimlerini açıklamayı ve öngörmeyi hedeflemektedir.²¹

Normatif anlamıyla SK, dünyaya ulaşılacak hedefler kümesi önermektedir. Ekonomik kalkınmanın yayıldığı, aşırı yoksulluğun sonlandığı, toplumsal güvenin tesis edildiği ve çevrenin insan kaynaklı bozulmalardan korunduğu bir dünya çağrısında bulunmaktadır. Bu çerçevede SK'nın normatif yönü, dört temel hedef ortaya koymaktadır; ekonomik refah, sosyal kapsayıcılık ve uyum, çevresel sürdürülebilirlik ve iyi yönetim. Bu bağlamda SK, toplumun ekonomik, toplumsal, çevresel hedeflerini bünyesinde barındıran bütüncül bir çerçeve önermektedir. Bu nedenle bazı sürdürülebilirlik teorisyenleri birincil normatif hedefin sürdürülebilirliğin boyutları arasında eşitlik olması gerektiğini ileri sürmektedir.²²

SK'nın doğasının belirsizliği, hem yaygın şekilde birçok kesim tarafından kullanılmasını sağlamakta hem de kavramın bazı kesimler tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmesine neden olmaktadır. SK ele alınırken üç boyutlu yapıya atıf yapılsa da pratikte, bu üç terim farklı çıkar grupları tarafından farklı düzeylerde ele alınmaktadır. Bunların her biri kendi çıkarlarını, koşullarını göz önünde bulundurarak kavramı yorumlamakta, çerçevesini çizmektedirler. Nitekim SK pek çok iş insanı, ekonomist ve politikacı için sadece ekonomik ve siyasi hedeflerine ulaşabilmede kullanılacak bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu perspektif, kalkınma analistleri ve çevresel baskı grubu aktivistlerinin kullanımından önemli oranda farklılaşmaktadır.²³

Terminolojik ve teorik problemlerin yanı sıra SK pratik açıdan büyük bir başarı hikayesine imza atmıştır. Farklı uyum opsiyonları ortaya çıktıkça, alınan kararları şekillendiren normatif anahtar bir kavram olarak kapsamını genişletmektedir. Nitekim SK'yı nesiller arası adaletle dayandıran deontolojik yaklaşım birçok kesim tarafından genel kabul görmektedir.²⁴

C. İklim Değişikliği Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları Arasındaki Döngüsel İlişki

Nüfus, ekonomi, teknoloji ve yönetim unsurları tarafından şekillendirilen sosyoekonomik kalkınma süreçleri farklı seviyelerde sera gazı emisyonlarına yol açmaktadır. Bu emisyonlar atmosferde birikerek sera gazı konsantrasyonlarını arttırmaktadır. Ortaya çıkan sera etkisi iklim modellerinin değişmesine neden olmaktadır. Bu değişiklikler insan ve doğa sistemleri üzerinde baskı oluşturarak sosyoekonomik kalkınma süreçlerini et-

17 A/42/427, "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future," United Nations Digital Library, Erişim Tarihi: Temmuz 28, 2022. <https://digitallibrary.un.org/record/139811?ln=en>, 54.

18 United Nations Digital Library, A/42/427, 25.

19 İlhan Tekeli ve Anlı Ataöv, *Sürdürülebilir Toplum ve Yapılı Çevre*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), 11; Beck et al., "Sustainability," 49.

20 Ruben Boonen et al., "Which Sustainability Suits You?," içinde *Climate Change and Sustainable Development: Ethical Perspectives on Land Use and Food Production*, editörler Thomas Potthast ve Simon Meisch, (Netherlands: Wageningen Academic Publishers, 2012), 43; Sander Happaerts ve Karoline Brande, "Sustainable Development and Transnational Communication: Assessing the International Influence on Subnational Policies," *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, no 5 (2011): 532; Monkelbaan, *Sustainable*, 10; Munasinghe ve Swart, *Climate*, 100-101.

21 Sachs, *Sürdürülebilir*, 22-25; Tekeli ve Ataöv, *Sürdürülebilir*, 44-49.

22 Beck et al., "Sustainability," 49-50; Sachs, *Sürdürülebilir*, 23.

23 Monkelbaan, *Sustainable*, 10; Beck et al., "Sustainability," 50; Happaerts ve Brande, "Sustainable," 530; Boonen et al., "Sustainability," 43; Eden, "Sustainable," 160-167.

24 Beck et al., "Sustainability," 49-50.

kilemektedir. İD ve SK arasındaki döngüsel ilişki de kabaca bu şekilde gerçekleşmektedir.²⁵

İD ve SK kavramları karmaşık kontekstlerde birbirleriyle etkileşim içerisindedir. Kalkınma süreçleri, İD'ne uyum ve İD'ni azaltma kapasitelerini önemli ölçüde etkilemektedir. Ekonomik kalkınma hem ekosistemin dengesini etkilemektedir hem de ekosistemin durumundan etkilenmektedir. Yoksulluk, çevresel bozulmanın hem sonucu hem de nedeni olabilmektedir. Yenilenemeyen kaynaklar üzerine kurulu yüksek tüketimin ve hızlı nüfus artışının SK süreciyle sürekli uyum içerisinde olma olasılığı yüksek değildir. Toplamların kendi içlerindeki ve uluslar arasındaki aşırı sosyoekonomik eşitsizlik ise, SK politikalarını daha etkili kılacak sosyal uyumu zayıflatmaktadır.²⁶ Bu kapsamda, İD'nin SK ile birlikte ele alınması atılacak adımların etkinliğini büyük ölçüde arttıracaktır.²⁷

İD ve SK'nın ayrı ayrı ele alınması durumunda, taraflarca ortaya konulan emisyon ve ekonomik kalkınma senaryolarının birbirlerinden belirgin şekilde ayrıştığı görülmektedir. Ayrıca sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik stratejilerin de -bunların altında yatan ekonomik ve sosyal hususlardan ayrı olarak- teknik çerçevede tasarlandığı ve değerlendirildiği gözlemlenmektedir.²⁸ Bu çerçevede İD ile mücadele etmeden sürdürülebilir bir kalkınma süreci inşa etmek mümkün değildir. İD'ne yönelik politikalar, kalkınmayı daha sürdürülebilir bir hale getirmeye yönelik daha geniş kapsamlı çabalar olmadan etkili olmayacaktır.²⁹

II. Avrupa'da İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarının Evrimi ve Liderlik

Ulusötesi sorunları ele alma ve küresel yönetim düzenlemeleri oluşturma çabalarında başarının/başarısızlığın önemli belirleyicilerinden biri olarak kabul edilen liderlik kavramının literatürde net bir tanımı bulunmakla birlikte, SK ve İD rejiminde önemi ve gerekliliği genel kabul görmektedir. Literatürde liderlerin genellikle tek bir liderlik türü değil aynı anda ya da sıralı olarak farklı liderlik türleri sergiledikleri konusunda geniş bir fikir birliği vardır.³⁰ Farklı yazarlar liderlik türlerine ilişkin farklı sınıflandırmalar³¹ ortaya koysalar da açıklamaların birbirleriyle çeşitli şekillerde örtüştüğü görülmektedir. Çalışmada liderlik türleri şu çerçevede kavramsallaştırılmıştır;

Yapısal liderlik, küresel düzende bir aktörün, mevcut bir sorun karşısında sahip olduğu etkisi ile gücünü kullanabilme yeteneğidir.³² Aktöre belirli bir sorun alanında teşvikler, maliyetler ve faydalar yaratan eylemlerde bulunma alanı sağlamaktadır.³³ İD ve SK politikalarında yapısal liderliğin bir aktörün neden olduğu sera

25 Munasinghe ve Swart, *Climate*, 143-144.

26 Munasinghe ve Swart, *Climate*, 144-145.

27 Romain Chuffart et al., "Our Common Arctic? A more Sustainable EU-Arctic Nexus in Light of the European Green Deal," *The Polar Journal*, no 2 (2021): 290.

28 Stewart Cohen, et al., "Climate Change and Sustainable Development: Towards Dialogue," *Global Environmental Change*, no 4 (1998): 341.

29 Munasinghe ve Swart, *Climate*, 430.

30 Joyeeta Gupta ve Nicolien Grijp, "Perceptions of the EU's Role: Is the EU a Leader?," içinde *Climate Change and European Leadership: A Sustainable Role for Europe?*, editörler Joyeeta Gupta ve Michael Grubb, (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000), 67-68; Christer Karlsson et al., "Looking for Leaders: Perceptions of Climate Change Leadership among Climate Change Negotiation Participants," *Global Environmental Politics*, no 2 (2011): 92,104; Michael Grubb ve Joyeeta Gupta, "Climate Change, Leadership and the EU," içinde *Climate Change and European Leadership: A Sustainable Role for Europe?*, editörler Joyeeta Gupta ve Michael Grubb, (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000), 12; Michael Grubb ve Joyeeta Gupta, "Implementing European Leadership: Application and Insights," içinde *Climate Change and European Leadership: A Sustainable Role for Europe?*, editörler Joyeeta Gupta ve Michael Grubb, (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000), 309; Rüdiger Wurzel et al., "Introduction: Climate Governance Across the Globe: Pioneers, Leaders and Followers," içinde *Climate Governance Across the Globe: Pioneers, Leaders and Followers*, editörler Rüdiger Wurzel et al., (New York: Routledge, 2021), 3; Rüdiger Wurzel ve James Connelly, "Introduction: European Union Political Leadership in International Climate Change Politics," içinde *The European Union as a Leader in International Climate Change Politics*, editörler Rüdiger Wurzel ve James Connelly, (New York: Routledge, 2011), 12; Bertil Kilian ve Ole Elgström, "Still a green leader? The European Union's Role in International Climate Negotiations," *Cooperation and Conflict*, no 3 (2010): 259.

31 Bkz. Michael Grubb ve Joyeeta Gupta, "Leadership: Theory and Methodology," içinde *Climate Change and European Leadership: A Sustainable Role for Europe?*, editörler Joyeeta Gupta ve Michael Grubb, (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000): 15-24; Wurzel et al., "Climate," 3-20; Kilian ve Elgström, "Still," 255-273; Wurzel ve Connelly, "European," 3-20.

32 Monkelbaan, *Sustainable*, 118; Kilian ve Elgström, "Still," 260.

33 Karlsson et al., "Leaders," 92.

gazi emisyonlarının miktarıyla yakından ilişkili olduğu da kabul edilmektedir. Nitekim, bir aktörün emisyon miktarı ne kadar fazlaysa emisyon azaltma potansiyeli de o kadar fazladır.³⁴

Kognitif liderlik, bilim adamlarının ve teknik uzmanların önemli rol oynadığı, bilgi ve uzmanlığa dayanmaktadır.³⁵ Zorluklara yanıt olarak anlayışları veya yaklaşımları değiştiren yeni fikir veya kavramların üretilmesi ve yayılması yoluyla yaratıcı fikirler ortaya koymayı, çıkarların ve problem algılarının tanımlanmasını/yeniden tanımlanmasını kapsamaktadır.³⁶ Genellikle müzakerelerin gündem belirleme safhasında gerçekleşmektedir. Görüşmeler neticesinde ulaşılabilecek sonuçları şekillendirmeyi amaçlamaktadır.³⁷

Enstrümantal liderlik, büyük ölçüde müzakere ve pazarlık becerilerine dayanmaktadır.³⁸ Politik beceri ve yaratıcı fikirler aracılığıyla ortak hedeflere ulaşmak için araçlar bulma meselesidir.³⁹ Bu çerçevede müzakere süreçlerinde yeni anlaşmalara aracılık etmek için diplomatik ve/veya müzakere becerilerinin kullanılabilirliğiyle ilişkilidir.⁴⁰ İD ve SK politikalarında enstrümantal liderlik, farklı tarafların uzun vadeli temel çıkarlarının değerlendirilmesi ve tarafların ihtiyaçlarını karşılayabilecek kurumsal yapıların geliştirilmesini de kapsayan uzun vadeli ve stratejik değerlendirmeyi de içermektedir.⁴¹

Öncü liderlik, aktörlerin kasıtlı ya da kasıtsız olarak, diğer aktörlerin taklit edebileceği bir örnek teşkil etmesiyle ortaya çıkmaktadır.⁴² 'İyi örnek olarak liderlik etmek' vurgulanmaktadır. Bu liderlik türü bir aktörün diğerlerinin algılarını etkilemeyi amaçlayan iç ve dış politikalarının birleşiminden oluşmaktadır. Bu çerçevede, içeride geliştirilen iyi politika örnekleri uluslararası alanda yaygınlaştırılacak bir model olarak hizmet edebilecek potansiyel davranış standartları olarak tasvir edilmektedir.⁴³

A. Çevre Politikalarının Ortaya Çıkışı, İklim Politikalarına Geçiş Süreci ve Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

Avrupa Topluluğu'nu kuran antlaşmalar, çevre kirliliği ve kaynakların tükenmesine ilişkin endişeler belirgin hale gelmeden önceki dönemde yazılmış, Roma Antlaşması'nda bu konulara yer verilmemiştir. Ancak 1970'lerden itibaren AB'de ekonomik entegrasyonun çevresel etkileri ile başa çıkmak için bir dizi iç mevzuat ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu düzenlemeler ilerleyen süreçte İD politikalarının ortaya çıkışına zemin teşkil etmiş ve yapısal bir politika çerçevesi sunmuştur.⁴⁴

1957 Roma Antlaşması'nın topluluğun görevlerine ilişkin 2. maddesinde "sürekli ve dengeli bir genişleme" ve "yaşam standartlarının hızlı bir şekilde yükselmesi" ifadelerine yer verilse de bu genişlemenin niteliğine, kaynakların korunmasına ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarına ilişkin herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir.⁴⁵ Roma Antlaşmaları'na yapılan ilk önemli ekleme olan 1987 Avrupa Tek Senedi ile AB'nin çevre politikasının yasal bir zemine oturması sağlanmıştır.⁴⁶ Avrupa Tek Senedi'nin 130r (2) maddesinde "Çevrenin korunması-

34 Monkelbaan, *Sustainable*, 118; Kilian ve Elgström, "Still," 260.

35 Martin Jänicke ve Rüdiger Wurzel, "Leadership and Lesson-drawing in the European Union's Multilevel Climate Governance System," *Environmental Politics*, no 1 (2019): 23.

36 Paul Tobin et al., "Conclusion: Pioneers, Leaders and Followers in Multilevel and Polycentric Climate Governance Reassessed," içinde *Climate Governance Across the Globe: Pioneers, Leaders and Followers*, editörler Rüdiger Wurzel et al., (New York: Routledge, 2021), 261.

37 John Vogler ve Hannes Stephan, "The European Union in Global Environmental Governance: Leadership in the Making?," *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, no 4 (2007): 392.

38 Jänicke ve Wurzel, "Leadership," 23.

39 Grubb ve Gupta, "Leadership," 18.

40 Tobin et al., "Conclusion," 261.

41 Grubb ve Gupta, "Leadership," 20.

42 Jänicke ve Wurzel, "Leadership," 23; Tobin et al., "Conclusion," 261.

43 Kilian ve Elgström, "Still," 260.

44 David Wilkinson, "Maastricht and the Environment: The Implications for the EC's Environment Policy of the Treaty on European Union," *Journal of Environmental Law*, no 2 (1992): 222; Andrew Jordan et al., "Governing Climate Change in the European Union: Understanding the Past and Preparing for the Future," içinde *Climate Change Policy in the European Union: Confronting the Dilemmas of Mitigation and Adaptation?*, editörler Andrew Jordan et al., (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 258; Vogler ve Stephan, "Environmental," 393.

45 "The Treaty of Rome," European Commission, 20 Ağustos, 2022, https://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf.

46 Haluk Özdemir, *Avrupa Mantiğı: Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2012), 311; Andrew Jordan ve Tim Rayner, "The Evolution of Climate Policy in the European Union: A Historical Overview," içinde *Climate Change Policy in the European Union: Confronting the Dilemmas of Mitigation and Adaptation?*, editörler Andrew Jordan, et al., (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 57.

na ilişkin gereklilikler Topluluğun diğer politikalarının tamamlayıcı parçası olacaktır.”⁴⁷ ifadesine yer verilmesi, İD’nin AB politikalarında öne çıkmasını mümkün kılmıştır. 1988 yılının ikinci yarısından itibaren, Konsey ve Komisyon sera meselesine ilişkin bir takım girişimlerde bulunmuştur. Nihayetinde net politika önerileri ve emisyon azaltımına dair gerçekçi hedefler ortaya konulmasa da İD kurumsal gündeme girmiş ve bir bakıma resmi iklim politikasının temeli atılmıştır.⁴⁸

1970’lerin başlarından itibaren, sosyal ve çevresel realiteleri göz ardı eden ekonomik büyümenin sürdürülemezliğine ilişkin farkındalık artmaya başlamıştır.⁴⁹ Brundtland Raporu’na kadar ekonomik büyümenin arka plana atıldığı ya da düşük bir düzeyde seyrettiği bir SK çerçevesi söz konusuydu. Bu durum iş çevreleri tarafından kavramın göz ardı edilmesine neden olmuştur. Raporda ise ekonomik büyümenin kaçınılmaz olduğu vurgusunun yanı sıra iyi bir çevre yönetimi için de gerekli olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca çevresel geleceği korumak için ekonomik kalkınmadan ve reel gelirlerden feragat edilmesine gerek olmadığı vurgulanmıştır. Bu durum Avrupa iş çevrelerinin kavrama ilişkin yaklaşımını da olumlu yönde etkilemiştir.⁵⁰ SK’nın uluslararası platformlarda tartışmaya açıldığı bu süreçte sürdürülebilirlik açısından çevresel sorunlar büyük önem taşıyordu. Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) küresel çevre diplomasisinde lider olarak kabul edildiği bu dönemde AB, sürece aktif bir şekilde dahil olsa da etkisi nispeten azdı. Ancak İD’ne ilişkin endişelerin artmasıyla bu durum tersine dönmeye başlamıştır.⁵¹

B. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Müzakereleri ve İlk Uluslararası Liderlik Girişimi

Avrupa Konseyi’nin Aralık 1988’de Rodos’ta yayımladığı deklarasyon AB’nin İD’nin uluslararası yönetiminde öncü bir pozisyon benimseme kararlılığının sinyalini vermiştir.⁵² Rodos Deklarasyonu’nun ardından Komisyon, uygun politika seçenekleri ve araçlarının daha ayrıntılı bir şekilde araştırılması için mesele ile ilişkili genel müdürlükleri bir araya getirmiştir.⁵³ 1990’ların başlarında bazı Avrupa ülkeleri kendi emisyon indirim hedeflerini açıklamaya başlamışlardır. Avrupa Topluluğu Enerji ve Çevre Bakanları, 29 Ekim 1990’da devletlerin tek taraflı beyanlarını temel alarak, bir bütün olarak Avrupa Topluluğu’nun 2000 yılına kadar karbon-dioksit emisyonlarını 1990 seviyesinde stabilize etme hedefini ilan etmiştir.⁵⁴

Bu kurumsal yenilik bazı yazarlar tarafından dünyanın geri kalanına birleşik bir profil sunarak AB’nin uluslararası varlığını genişletmeye yönelik bilinçli girişimin bir parçası şeklinde yorumlansa da⁵⁵ AB çapında ortak hedef ve emisyonların azaltılmasına ilişkin herhangi bir politika aracı söz konusu değildi.⁵⁶

AB, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından tesis edilen uluslararası süreci, güçlü bir İD çerçeve sözleşmesine doğru yönlendirmeye çalışmıştır.⁵⁷ AB ortak politika girişimlerini sonuçlandıramadan 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nın (United Nations Conference on Environment and Development-UNCED) temel ilkelerinden biri “*bugünkü kalkınma şimdiki ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehdit etmemelidir*” olan BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ni (United Nations Framework Convention on Climate Change-UNFC-

47 “Single European Act,” EUR-Lex, Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2023. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex%3A11986U%2FTXT>.

48 Wil Burns, “The European Union’s Emissions Trading System: Climate Policymaking Model, or Muddle?,” *Tulane Environmental Law Journal*, no 2 (2017): 192-193; Jordan ve Rayner, “Policy,” 53-55; Jordan ve Moore, *Durable*, 64-65.

49 Happaerts ve Brande, “Sustainable,” 527.

50 Eden, “Sustainable,” 161.

51 Charlotte Bretherton ve John Vogler, “The European Union as a Sustainable Development Actor: the Case of External Fisheries Policy,” *Journal of European Integration*, no 3 (2008): 406.

52 Andrew Jordan et al., “Climate Change Policy in the European Union: An Introduction,” içinde *Climate Change Policy in the European Union: Confronting the Dilemmas of Mitigation and Adaptation?*, editörler Andrew Jordan et al., (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 6.

53 Jordan ve Rayner, “Policy,” 55.

54 Miranda Schreurs ve Yves Tiberghien, “Multi-Level Reinforcement: Explaining European Union Leadership in Climate Change Mitigation,” *Global Environmental Politics*, no 4 (2007): 32; Michael Grubb, “European Climate Change Policy in a Global Context,” içinde *Green Globe Yearbook of International Co-operation on Environment and Development 1995*, editörler Helge Ole Bergesen ve Georg Parmann, (Oxford: Oxford University Press, 1995), 43; Jørgen Wettstad, “The Complicated Development of EU Climate Policy,” içinde *Climate Change and European Leadership: A Sustainable Role for Europe?*, editörler Joyeeta Gupta ve Michael Grubb, (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000), 28.

55 Jordan ve Rayner, “Policy,” 57.

56 Jordan ve Moore, *Durable*, 65.

57 Grubb, “European,” 41.

CC) imzalamıştır.⁵⁸ Bazı yazarlar UNCED'i Soğuk Savaş'ın ardından AB'nin yükselişte olan küresel varlığının uluslararası platformlara ilk yansıması şeklinde değerlendirmektedirler.⁵⁹ AB, UNCED süresince liderlik rolü üstlendiğini ifade ederek, bu doğrultuda politikalar geliştirmeye çalışmıştır.⁶⁰

C. Kyoto Protokolü Müzakere Sürecinde Liderlik Retoriği ve Pratiği

1992-1997 yıllarını kapsayan bir sonraki aşama AB'nin UNFCCC'nin uygulanması için gerekli ortak politika girişimlerini içeren iç anlaşmayı güvence altına alma mücadelesi ile başlamıştır.⁶¹ Komisyon ile Konsey arasındaki -özellikle de vergi teklifine ilişkin- görüş ayrılıkları AB'nin iklim politikasının gelişim sürecini çıkarma sokmuştur. Bu durum Berlin'deki ilk Taraflar Konferansı'na (Conference of the Parties-COP) kadar AB'nin uluslararası liderlik profilini olumsuz yönde etkilemiştir. AB'nin yapısal ve enstrümantal liderlik girişimleri, 28 Mart-7 Nisan 1995 tarihlerinde toplanan COP-1'de fikir birliğinin oluşmasında etkili olsa da birçok gözlemci Topluluğun -ABD'nin olumsuz yaklaşımının da etkisiyle- küresel çevre politikalarını etkilemede liderlik yapma fırsatını değerlendiremediğini ifade etmiştir.⁶² Çevre Konseyi'nin Haziran 1996 tarihli kararı hem ulusal hem AB hem de uluslararası düzlemde bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Bu noktaya kadar AB'nin iklim politikası retorikte güçlü bir profil sergilese de içeriği çok zayıftı.⁶³

Öte yandan, 1993 yılında yürürlüğe giren, kurumsal yapıyı tamamıyla değiştirerek yeni boyutlar ekleyen Maastricht Antlaşması'nda -direkt SK'ya ya da daha sınırlı bir kavram olan sürdürülebilirlik kavramına değil- 'sürdürülebilir' kelimesine yer verilmiştir.⁶⁴ Antlaşma'nın 2. maddesinde topluluğun görevleri "*çevreye saygılı sürdürülebilir ve enflasyonist olmayan bir büyümeyi*" de kapsayacak şekilde revize edilmiştir. Birliğin hedeflerinin yer aldığı B maddesinde ise "*Sürdürülebilir ve dengeli ekonomik ve sosyal kalkınmanın desteklenmesi*" ifadelerine yer verilmiştir.⁶⁵ Bazı kesimler 'sürdürülebilir büyüme' nosyonunun entelektüel tutarsızlığına dikkat çekse de bunun ilerleyen süreçte üzerine inşa edilebilecek bir ilerlemeyi temsil ettiği genel kabul görmektedir.⁶⁶

AB içinde ayrışmalar ile başlayan bu süreç, gayriresmî yük paylaşımı düzenlemesini de içeren %15'lik oldukça iddialı bir toplu emisyon azaltma hedefinin benimsenmesiyle sonlanmıştır.⁶⁷ Öte yandan, Kyoto Protokolü'nün imzalanacağı COP-3 öncesindeki bu dönemde diğer aktörlerin tutumları, AB içerisinde iç İD politikaları hususundaki görüş ayrılıkları AB'nin söylemleri ve pratikleri arasındaki makasın açılmasına neden olmuştur.⁶⁸ Bu durum AB'nin liderlik profilini olumsuz etkilemiş, iklim müzakerelerinde lider olma iddiası yoğun bir şekilde eleştirilmiştir.⁶⁹

D. Kyoto Protokolü'nün İmzalanmasının Ardından Politika Tercihleri

AB'nin İD ve SK politikalarının evrim sürecinin bir diğer aşaması 1997-2001 yıllarını kapsamaktadır. AB'nin %15'lik hedefi yapısal liderlik altyapısını ön plana çıkarırken, bunun Kyoto öncesinde uluslararası müzakerelerin gidişatını etkilemesi kognitif liderlik rolünü başarıyla uygulamasında ve Kyoto'nun ardından genel olarak öncü liderlik konumunu pekiştirmesinde etkili olmuştur.

58 Wurzel ve Connelly, "European," 5.

59 Vogler ve Stephan, "Environmental," 396.

60 Farhana Yamin, "The Role of the EU in Climate Negotiations," içinde *Climate Change and European Leadership: A Sustainable Role for Europe?*, editörler Joyeeta Gupta ve Michael Grubb, (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000), 49; Grubb ve Gupta, "Climate," 5.

61 Andrew Jordan et al., "The Evolution of Climate Change Policy in the European Union: a Synthesis," içinde *Climate Change Policy in the European Union: Confronting the Dilemmas of Mitigation and Adaptation?*, editörler Andrew Jordan et al., (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 187.

62 Grubb ve Gupta, "Climate," 5; Yamin, "Climate," 49-50.

63 Jordan et al., "Evolution," 187-188; Vogler ve Stephan, "Environmental," 391.

64 David Wilkinson, "Towards Sustainability in the European Union? Steps within the European Commission towards Integrating the Environment into other European Union Policy Sectors," *Environmental Politics*, no 1 (1997): 154; Özdemir, "Avrupa," 200.

65 "Treaty on European Union/Maastricht Treaty," EUR-Lex, Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022. <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/XT&from>.

66 Wilkinson, "Sustainability," 155.

67 Jordan et al., "Evolution," 187.

68 Jordan ve Rayner, "Policy," 61-62.

69 Yamin, "Climate," 49-50.

1997'den itibaren AB içinde İD tartışmaları hızla gelişmeye ve derinleşmeye başlamıştır.⁷⁰ Nitekim Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC) İkinci Değerlendirme Raporu'nun yayımlanmasının ardından AB Çevre Bakanları dünya genelindeki sıcaklık artışının sanayi öncesi dönem baz alınarak 2 °C'yi geçmemesi gerektiği hususunda uzlaşmışlardır. 2 °C sınırları içerisinde kalmak sonraki süreçte hızla AB iklim politikasının genel hedefi haline gelmiştir.⁷¹ Haziran 1998'de %8 olarak revize edilen Kyoto hedefini hayata geçirebilmek için yeni yük paylaşım anlaşması kabul edilmiştir. Protokol'ün uygulanması için gerekli İD stratejisini tanımlamak ve geliştirmek amacıyla ilk Avrupa İklim Değişikliği Programı (ECCP-European Climate Change Programme) başlatılmıştır.⁷²

Bu süreçte AB'nin iklim politikasını etkileyen bir diğer husus, ABD'nin Mart 2001'de Kyoto protokolünden çekilme kararıdır.⁷³ Bu karar AB açısından bir taraftan meydan okuma anlamına gelirken öbür taraftan iklim liderliği için alan açarak büyük bir fırsat yaratmıştır.⁷⁴ Nitekim, Haziran 2001 Çevre Konseyi'nde AB Çevre Bakanları, iklim rejimine liderlik etme hususunda önemli girişimlerde bulunmuşlardır.⁷⁵ Aynı yıl içinde Konsey, ABD olmadan Kyoto Protokolü'nün onaylanmasına karar vermiştir; Komisyon, kognitif liderlik özelliklerini ön plana çıkaran AB Emisyon Ticaret Sistemi (The European Union's Emissions Trading System – EU-ETS) öneri sürecini başlatmıştır.⁷⁶

SK taahhütlerini ilk olarak UNCED'de açıkça ortaya koyan AB, Haziran 1997'de toplanan UNCED+5'de SK'ya olan taahhüdünü teyit etmiştir. Su, enerji, eko-verimlilik ve İD üzerine bir takım yeni girişimlerle kognitif ve enstrümantal liderlik özelliklerini ön plana çıkararak öncü liderlik rolü üstlenmeye çalışmıştır. Ancak yaygın bir destek görmediği için retorikle sınırlı kalmıştır.⁷⁷ UNCED ile başlayan süreç, 1997 Amsterdam Antlaşması'nda kapsayıcı bir hedef olarak SK'ya yer verilmesiyle sonuçlanmıştır.⁷⁸

AB'nin iklim meselelerinde dünyaya liderlik etme kararlılığını ilk kez ifade etmesinin üzerinden yaklaşık 20 yılın geçtiği göz önünde bulundurulduğunda, dünyaya liderlik etme sözü veren bir aktör için son derece yavaş bir profil sergilese de İD politikalarında önemli yol katetmiştir.⁷⁹ Bu süreçte kendi sınırları içinde büyük ölçekli bir sera gazı emisyon ticaret sistemi benimseyerek, Kyoto Protokolü üzerinde uluslararası bir anlaşma sağlayabilmek için öncü liderlik rolünü üstlenmiş ve başarıyla uygulamıştır.⁸⁰ Ayrıca bu süreçte AB'nin politika tercihleri neticesinde, ekonomi ve çevrenin birbirinden ayrı olarak görüldüğü klasik çevre politikasından çevre ve ekonominin birbirinden ayrılamaz olarak görüldüğü SK politikalarına geçişin temelini atıldığı da ifade edilebilir.⁸¹

E. Uluslararası Politika Çerçevesinde Genişleme ve Derinleşme

Avrupa genelinde 2000'lerin başlarından ikinci yarısının ortalarına kadar iklim politikalarına verilen siyasi destek keskin bir şekilde artmıştır.⁸² AB'nin en hızlı kabul edilen yasalarından biri ve dünyanın ilk supranasyonal emisyon ticaret planı olan EU-ETS, Kasım 2003'te yasalaşmış, 1 Ocak 2005'te yürürlüğe girmiştir.⁸³

70 Jordan ve Rayner, "Policy," 64.

71 Jordan ve Moore, *Durable*, 67.

72 Jordan et al., "Governing," 255; Wettstad, "EU," 36; Burns, "Climate," 196.

73 Guri Bang ve Miranda Schreurs, "A Green New Deal: Framing US Climate Leadership," içinde *The European Union as a Leader in International Climate Change Politics*, editörler Rüdiger Wurzel ve James Connelly, (New York: Routledge, 2011), 237.

74 Melania Gabriela Ciot, "On European Green Deal and Sustainable Development Policy (the Case of Romania)," *Sustainability*, no 21 (2021): 1; Vogler, "European," 837.

75 Jordan ve Moore, *Durable*, 68.

76 Jordan et al., "Governing," 255; Schreurs ve Tiberghien, "Multi-Level," 30.

77 Bretherton ve Vogler, "Actor," 403; Vogler ve Stephan, "Environmental," 398.

78 Mark Langan ve Sophia Price, "The EU and 'Pro-poor' Contributions to Sustainable Development in the Post-2015 Consensus," *Third World Thematics: A TWQ Journal*, no 4 (2016): 432; Happaerts ve Brande, "Sustainable," 533.

79 Jordan et al., "Evolution," 206-207.

80 Jordan et al., "Climate," 6.

81 Nick Robinson, "The European Union's Environmental Agenda," *Environmental Politics*, no 2 (1999): 189-190.

82 Jordan et al., "Evolution," 191.

83 Harro van Asselt, "Emissions Trading: The Enthusiastic Adoption of an 'Alien' Instrument?," içinde *Climate Change Policy in the European Union: Confronting the Dilemmas of Mitigation and Adaptation?*, editörler Andrew Jordan et al., (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 127, 139; Burns, "Climate," 197.

2000'lerin ortalarında İD'nin 21. yüzyılda Avrupa'nın karşı karşıya kaldığı en önemli politika sorunu olduğunu ifade eden Komisyon,⁸⁴ EU-ETS'yi Avrupa'nın İD stratejisinin temel taşı olarak karakterize etmiştir.⁸⁵

AB'nin yoğun lobicilik faaliyetleri neticesinde Rusya ve Japonya'nın taraf olmasıyla Kyoto Protokolü, 16 Şubat 2005'te yürürlüğe girmiştir.⁸⁶ Bu süreçte AB, yapısal liderlik niteliklerinin de etkisiyle enstrümantal liderlik rolünü başarıyla uygulamıştır. Özellikle de Rusya'nın Protokolü onaylaması, bazı yazarlarca AB'nin en büyük diplomatik başarılarından biri olarak kabul edilmektedir.⁸⁷

Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesi, AB'nin uygulama çabalarını hızlandırmasını gerektirmiştir. Bu durum kognitif liderlik özelliklerinin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. IPCC'nin Dördüncü Değerlendirme Raporu'nu yayımlaması da bu faaliyetlerin aciliyetini ön plana çıkartmıştır.⁸⁸ Nitekim sonraki süreçte iddialı kamu politikaları da AB'nin İD meselesinde küresel öncü rolünü destekler niteliktedir.⁸⁹ Ekim 2005'te ikinci ECCP'nin başlatılması AB'nin İD'ne liderlik etme konusundaki kararlılığının devamı şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁰ 2008'de Komisyon tarafından enerji ve iklim politika paketinin yayınlanması ise o zamana kadar AB'nin küresel iklim politikasına yönelik girişimlerinde geldiği en yüksek noktayı ifade etmektedir.⁹¹ 1970'lerin sonlarında neredeyse hiçbir düzeyde İD politikası yokken, 2000'lerde İD AB'nin neredeyse tüm politikalarını düzenleyen, şekillendiren bir odak olarak ortaya çıktığı görülmektedir.⁹² Nitekim, 2008'de COP-14 katılımcılarına yönelik gerçekleştirilen bir anket çalışmasında tüm katılımcıların %62'si AB'yi İD müzakerelerinde lider olarak gördüklerini belirtmişlerdir.⁹³

26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihlerinde Johannesburg'da gerçekleştirilen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'ne (World Summit on Sustainable Development-WSSD) hazırlık sürecinde AB'nin SK'ya yaklaşımında nispeten önemli farklılıklar görülmektedir.⁹⁴ Mayıs 2001'de Komisyon, AB'nin ilk Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi'ni yayımlamıştır. SK'nın çevresel boyutuna odaklanan belge, İD de dahil olmak üzere temel zorlukların ana hatlarını çizmiştir.⁹⁵ 2002'de Komisyon, sanayileşmiş ülkelerin "*önemli sorumluluklarını*" vurgulayan "SK için küresel bir ortaklık" için öneriler ortaya koymuştur. AB'nin kalkınma politikasına ilişkin önceliğinin "SK için gerekli ön koşul olarak", yoksullukla -özellikle de aşırı yoksullukla- mücadele etmek; doğal ve çevresel kaynakların sürdürülebilir yönetimini desteklemek ve her düzeyde iyi yönetişimin teşvik edilmesi olarak belirlemiştir. Nitekim WSSD'de AB, SK kavramının önemli destekçisi pozisyonunda olmuştur. Komisyon'a göre de dünyanın en büyük kalkınma yardımı bağışçısı ve ticaret bloğu olan, bir dizi temiz teknolojiler geliştiren ve destekleyen AB, liderlik rekabetinde liderlik rolünü üstlenmek için iyi bir konuma sahiptir.⁹⁶ 1980'lerin sonlarında SK düşüncesinde nesiller arası ihtiyaç ön plandayken, 2000'lere gelindiğinde ekonomik kalkınma, sosyal kapsayıcılık ve çevresel sürdürülebilirliği bağlantılandıran bütüncül perspektife odaklanan daha pratik bir yaklaşım ön plana çıkmaya başlamıştır. Nitekim, WSSD'nin uygulama planında SK'nın üç boyutunun birbirine bağlı ve birbirini güçlendiren bileşenler olarak bütünlüğünün ön plana çıkarıldığı da açıkça görülmektedir.⁹⁷

84 Jordan et al., "Climate," 6.

85 Burns, "Climate," 190.

86 Wurzel ve Connelly, "European," 7.

87 Jordan ve Moore, *Durable*, 67.

88 Jordan ve Rayner, "Policy," 71.

89 Lisanne Groen ve Arne Niemann, "The European Union at the Copenhagen Climate Negotiations: A Case of Contested EU Actorness and Effectiveness," *International Relations*, no 3 (2013): 311-312; Ciot, "European," 1; Wurzel ve Connelly, "European," 8; Jordan ve Rayner, "Policy," 72-76; Jordan ve Moore, *Durable*, 69-70.

90 Miranda Schreurs ve Yves Tiberghien, "European Union Leadership in Climate Change: Mitigation through Multilevel Reinforcement," içinde *Global Commons, Domestic Decisions: The Comparative Politics of Climate Change*, editörler Kathryn Harrison ve Lisa Sundstrom, (Massachusetts: The MIT Press, 2010), 26.

91 Jordan et al., "Climate," 11.

92 Jordan et al., "Governing," 256-258.

93 Karlsson et al., "Leaders," 96.

94 Bretherton ve Vogler, "Actor," 403.

95 Simon Schunz, "The 'European Green Deal' – A Paradigm Shift? Transformations in the European Union's Sustainability Meta-discourse," *Political Research Exchange*, no 1 (2022): 9.

96 Bretherton ve Vogler, "Actor," 403-404.

97 Sachs, *Sürdürülebilir*, 24.

2005 BM Dünya Zirvesi'nde dönemin 25 üyeli AB'si birleşik bir müzakere bloğu olarak hareket etmiştir. Zirve çıktıları analiz edildiğinde AB'nin SK'ya yönelik referanslarının sayısını önemli ölçüde arttırdığı görülmektedir.⁹⁸ 2006'da ise AB, Yenilenmiş AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi'ni yayımlamıştır. Belgede ekonomik, sosyal ve çevresel politikanın pek çok kolunu tek bir kapsayıcı hedef altında birleştirerek, mevcut ve gelecek nesillerin yaşam kalitesini ve refahını sürekli olarak iyileştirmek suretiyle SK'nın AB bağlamında ne anlama geldiğini somut bir şekilde çerçevelemiştir. Belgede ayrıca İD de dahil olmak üzere çeşitli alanlarda somut operasyonel amaç ve hedefler ortaya konulmuştur.⁹⁹

13 Aralık 2007'de Lizbon'da Avrupa Konseyi tarafından imzalanan ve tüm devletler tarafından onaylanan Lizbon Antlaşması'nın 2. maddesinde¹⁰⁰ SK temel ve kapsayıcı bir hedef olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰¹ Lizbon ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'nın adı TFEU olarak değiştirilmiştir.¹⁰² TFEU'nun 11. maddesinde SK'ya çevresel kaygıların AB'nin tüm politika ve tedbirlerine entegrasyonunu öngören çevre politikası ilkesi şeklinde yer verilmiştir.¹⁰³ Bu çerçevede gerek TEU'da gerekse TFEU'da SK'ya AB'nin bağlayıcı bir hedefi olarak yer verildiği görülmektedir. Antlaşmalar, kavramın net bir tanımını ortaya koymasalar da nasıl uygulanacağına dair yönlendirici bilgiler içermektedir. Farklı politika alanlarının entegrasyonu ile ilişkili olan SK bu bağlamda, sosyal, çevresel, ekonomik politikaların birbirleriyle etkileşim içinde olduğu ve entegre edilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.¹⁰⁴

F. Paris Anlaşması Müzakere Sürecinde Politika Tercihleri

2000'lerin sonlarına kadar AB iklim liderliğini görece başarılı bir şekilde devam ettirmiştir. Ancak ABD'de başlayan ve kısa sürede Avrupa'ya yayılan 2008 Ekonomik Krizi, bu süreci olumsuz etkilemiştir. Kriz konjonktüründe 7-18 Aralık 2009 tarihlerinde Kopenhag'da düzenlenen COP-15 de AB'nin iklim liderliği sürecini sekteye uğratmıştır. Ekonomik krizin yarattığı mali baskılar ve büyüme endişeleri nedeniyle, özellikle Orta ve Doğu Avrupa'daki bazı yeni Üye Devletler (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti) AB'nin dekarbonizasyon politikasına karşı çıkmışlardır. AB'nin COP-15'e yönelik müzakere stratejisi, kognitif ve enstrümantal liderlik rolü oynayarak diğer büyük tarafları da kendisi kadar iddialı hedefler ortaya koymaya ikna etme yönündeydi.¹⁰⁵ Ancak taraflar ortaya koyduğu bağlayıcı hedefleri ve zaman çizelgelerini içeren kapsamlı bir anlaşmayı reddederek AB'yi diplomatik olarak izole etme yönünde eğilim göstermişlerdir. Müzakerelerin sonucunda gönüllü taahhütleri içeren çok gevşek bir anlaşma ortaya çıkmıştır. Bu sonuç AB için önemli bir başarısızlığa işaret etmektedir.¹⁰⁶

1979 tarihli ilk çevre mevzuatlarından biri olan 79/409/EEC sayılı Direktif'in 2009'da değiştirilmesiyle çıkarılan 2009/147/EC sayılı Direktif¹⁰⁷ ile 21 Ekim 2009 tarih ve 2009/125/EC sayılı Direktif'in¹⁰⁸ hedefleri

98 Vogler ve Stephan, "Environmental," 407.

99 Maria Lee, "Legislation Note: Sustainable Development in the EU: The Renewed Sustainable Development Strategy 2006," *Environmental Law Review*, no 1 (2007): 42-45.

100 2/3. madde; "Birlik bir iç pazar kurar. Birlik Avrupa'nın dengeli ekonomik büyüme ve fiyat istikrarına, tam istihdam ve sosyal ilerlemeyi hedefleyen rekabet gücü yüksek bir sosyal piyasa ekonomisine ve çevre kalitesinin yüksek düzeyde korunmasına ve iyileştirilmesine dayalı olarak, sürdürülebilir kalkınması için çalışır." "Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community," EUR-Lex, Erişim Tarihi: Ağustos 31, 2022, http://publications.europa.eu/resource/cellar/688a7a98-3110-4ffe-a6b3-8972d8445325.0007.01/DOC_19.

101 Magdalena Tutak et al., "Assessing the Level of Energy and Climate Sustainability in the European Union Countries in the Context of the European Green Deal Strategy and Agenda 2030," *Energies*, no 6 (2021): 1.

102 Özdemir, "Avrupa," 203.

103 "Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union," EUR-Lex, Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022, <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TX&from=EN>.

104 Sander Hees, "Sustainable Development in the EU: Redefining and Operationalizing the Concept," *Utrecht Law Review*, no 2 (2014): 63.

105 Severin Fischer ve Oliver Geden, "The Changing Role of International Negotiations in EU Climate Policy," *The International Spectator*, no 1 (2015): 1; Jordan ve Moore, *Durable*, 70-71; Jon Birger Skjærseth, "The European Commission's Shifting Climate Leadership," *Global Environmental Politics*, no 2 (2017): 93; Groen ve Niemann, "European," 314-319.

106 Jordan ve Moore, *Durable*, 71.

107 "Directive 2009/147/EC of the European Parliament and of the Council of 30 November 2009 on the conservation of wild birds (Codified version)," EUR-Lex, Erişim Tarihi: Eylül 18, 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0147>.

108 "Directive 2009/125/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for the setting of eco-design requirements for energy-related products," EUR-Lex, Erişim Tarihi: Eylül 18, 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02009L0125-20121204>.

arasında SK'nın da yer alması kavramın AB hukukunda önemli rol oynamaya başlamasının göstergeleri şeklinde değerlendirilebilmektedir.

Birkaç yıl süren ekonomik durgunluğun ardından 3 Mart 2010'da Komisyon akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme için Avrupa 2020 stratejisini yayımlamış, Konsey de 25-26 Mart 2010 tarihlerinde temel hususlar üzerinde anlaşmaya varmıştır. Avrupa 2020 ile Komisyon'un siyasi, ekonomik ve sosyal zorlukların yaşandığı bir dönemde Avrupa'da SK'yı teşvik ederek, küresel sosyoekonomik krize çözüm bulma çağrısında bulunarak, uluslararası alanda öncü liderlik rolü üstlenmeye çalıştığı görülmektedir.¹⁰⁹ 20-22 Haziran 2012 tarihlerinde Rio de Janeiro kentine gerçekleştirilen Rio+20 Zirvesi'nde ise -WSSD ile benzer şekilde- nesiller arası ihtiyaç vurgusundan ziyade üç bileşenli SK vizyonunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir.¹¹⁰

Bu zaman aralığında Avrupa iklim politikası tartışmaları Avrupa ekonomilerinin uzun vadeli durgunluğa girdiğine dair göstergelerin belirginleşmesi ve uluslararası iklim müzakerelerinde ilerleme kaydedilememesi meselesi etrafında şekillenmiştir. Avrupalılar, 2008 Ekonomik Krizi'nin ortaya çıkardığı derin etkilerle bağlantılı olarak hem İD'nin hem de SK'nın ekonomik boyutunu ön plana çıkararak ele almışlardır. SK'nın çevresel boyutu ise enerji ve kaynak verimliliğine indirgenerek ele alınmıştır.¹¹¹ AB 2000'lerin son yıllarından itibaren yeni, güçlü ve dinamik bir İD politikasına sahip olsa da iklim liderliği söyleminin uluslararası alanda zayıfladığı söylenebilir.

G. Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarının İklim Değişikliği Politikalarına Entegrasyonu

Kopenhag başarısızlığının ardından AB içinde iklim politikasına yönelik ilgi azalsa,¹¹² derin bölünmeler ortaya çıksa¹¹³ da Ekim 2014'te 2030 İklim ve Enerji Çerçevesi'nin temel hususları üzerinde iç uzlaşa sağlanabilmiştir.¹¹⁴ Bu gelişme, COP-21 öncesinde AB'nin yapısal ve kognitif liderlik niteliklerini pekiştiren bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Paris Anlaşması, COP-21'de 12 Aralık 2015'te kabul edilmiştir. Hukuken bağlayıcılığı olan Anlaşma'ya günümüzde 195 taraf (194 devlet+AB) katılmıştır.¹¹⁵ Anlaşma'nın 4.4. maddesinde liderlik ihtiyacına atıf yapılmıştır.¹¹⁶ Anlaşma'yla birlikte iklim liderlerinin ve öncülerinin önemi tartışmasız bir şekilde artmış, bu aktörlerin inovatif iklim yönetişimi önlemlerini öğrenmek ve mümkünse en iyi uygulamalarını taklit etmek her zamankinden daha önemli hale gelmiştir.¹¹⁷ Bununla birlikte, AB'nin 2000'lerin ortalarına kadar diğer aktörlerin eylemlerinden, tutumlarından bağımsız bir liderlik profili üstlendiği ve bu çerçevede politikalar ürettiği görülürken, Paris Anlaşması sürecinde diğerlerinin de kendi politikalarına uymaları beklentisiyle hedefler oluşturduğu gözlemlenmektedir.¹¹⁸ AB bu yeni liderlik tarzıyla yapısal, kognitif, enstrümantal, öncü liderlik niteliklerini birlikte ortaya koymaktadır.

Bazı kesimler tarafından AB'nin diplomatik başarısı olarak değerlendirilen Paris Antlaşması, aynı yıl BM Genel Kurulu'nda oy birliğiyle kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'na (SKA) ulaşılması açısından da önemlidir.¹¹⁹ Ortaya konulan istatistiklerde de küresel hava koşullarındaki değişimin SK için en büyük tehdit olduğuna işaret edilmektedir. Nitekim, SK'nın üç boyutunu da kapsayan 17 SKA'nın 12'sinde ana hedefe ulaşabilmek için İD konusunda eyleme geçmek gerekmektedir. 13 numaralı amaç ise doğrudan iklim

109 Daniel Silander, "The European Commission on Sustainable Development. A New Normative Power in Its Making?," *Forum for Social Economics*, no 2 (2022): 6; Schunz, "European," 10.

110 Sachs, *Sürdürülebilir*, 25.

111 Fischer ve Geden, "Climate," 4; Schunz, "European," 10-13.

112 Fischer ve Geden, "Climate," 3-4.

113 Skjærseth, "European," 94-95.

114 Jordan ve Moore, *Durable*, 73.

115 "The Paris Agreement," United Nations Climate Action, Erişim Tarihi: Eylül 17, 2023, <https://www.un.org/en/climatechange/paris-agreement>.

116 "Paris Anlaşması," T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı, Erişim Tarihi: Eylül 17, 2023, <https://iklim.gov.tr/db/turke/dokumanlar/paris-anlasmasi-13-20220808231948.pdf>.

117 Wurzel et al., "Climate," 3-4.

118 Paul Tobin ve Nicole Schmidt, "European Union Leadership Before, During and After the Paris Conference of the Parties," içinde *Climate Governance Across the Globe: Pioneers, Leaders and Followers*, editörler Rüdiger Wurzel et al., (New York: Routledge, 2021), 143.

119 Jordan ve Moore, *Durable*, 73.

eylemlerine yöneliktir.¹²⁰ Avrupa'nın bölgesel düzeydeki taahhütleri AB'nin SKA çerçevesinde küresel düzeyde oynadığı rolle ilişkilendirilmektedir.¹²¹

2015 gündemi AB'nin faaliyetlerine yeni bir ivme kazandırmıştır.¹²² 2016'da Komisyon, sürdürülebilir bir Avrupa geleceği için eylem planını içeren bir tebliğ yayımlamıştır. Burada AB'yi uluslararası ilişkilerde sürdürülebilir bir aktör haline getirme hedefi açıklanmıştır.¹²³ 2017'den itibaren ise, Kopenhag konjonktürü tamamıyla ortadan kalkmış, Birlik içinde iklim eylemi için AB'nin uluslararası sorumluluğu ve liderliği genel kabul görmeye başlamıştır.¹²⁴

Komisyon 2019'un başlarında *2030'da Sürdürülebilir Bir Avrupa'ya Doğru* başlıklı raporu yayımlamıştır. Raporda SK'nın önemi bir kez daha kabul edilmiş ve Avrupa'nın dünya çapında SK konusunda nasıl lider aktör haline geleceğine dair bir takım öneriler ortaya konulmuştur.¹²⁵

İD'ne karşı harekete geçmek AB için bir politika meydan okuması haline gelmiştir. Bu konudaki çığır açıcı çözümlerden biri Komisyon tarafından önerilen 2019 COP-25'de sunulan Avrupa Yeşil Mutabakatı'dır (European Green Deal-EGD).¹²⁶ Mutabakatın İD'ne karşı mücadelede AB'yi zirveye taşımada önemli bir potansiyele sahip olduğu ifade edilmektedir.¹²⁷ Nitekim EGD'de de AB 'küresel lider' şeklinde tasvir edilmektedir.¹²⁸

Mutabakatın amacı, iklim politikasının ve emisyonların azaltılmasının en önemli öncelik haline geldiği AB mevzuatı ve bölgesel kalkınma stratejileri için kapsamlı bir yönlendirme sağlamaktır. EGD ile AB, 2050 yılına kadar ilk iklim-nötr kıta olmayı hedeflemektedir. Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen EGD'ı 'man on the moon moment' şeklinde ifade ederek, insanoğlunun Ay'a yolculuğu ile analogi kurmuştur.¹²⁹

EGD, sürdürülebilirlik pratiklerini açıklaması ve genelde çevre meselelerine özelde İD'ne öncelik vermesi için Komisyon'a fırsat sunan, SK'ya ilişkin gerçekleştirilen politika girişimleri dizisinin sonuncusudur. Mutabakat, yaklaşık kırk yıllık süreçte Avrupa çapında inşa edilen İD ve SK retoriklerinin zirve noktası kabul edilmektedir. Aynı zamanda EGD ile -SK'nın ekonomik boyutunun ön plana çıkartıldığı, çevresel boyutunun ihmal edildiği 2000'li yıllardaki politikalar göz önünde bulundurulduğunda- çevresel sürdürülebilirlik AB'nin merkezinde yer alan bir konu haline gelmiştir. Bu değişim, AB'nin meta-söyleminde ve politikalarında önemli bir dönüşümün göstergesidir. EGD artık çevresel bozulma süreçlerine ilişkin bilimsel bilgi ya da farkındalık eksikliğinin olmadığını, bu bilgiye dayanarak harekete geçme ihtiyacının aciliyetini vurgulamaktadır. Sürdürülebilirliğin tüm AB politikalarında yaygınlaştırılması gerekliliğini ortaya koyarken bütüncül yapısının altını çizmektedir. Nitekim, Mutabakatta SK'ya enerji, kaynaklar, doğa, iklim, teknoloji, ekonomi, güç, iş kurulu ve sosyal hakkaniyet kavramları ile birlikte yer verilmiştir. EGD vasıtasıyla SK, AB'de yükselen bir ideoloji haline gelmeye başlamıştır.¹³⁰

Sonuç

Bazı hususların hem genel olarak İD ve SK kavramlarını hem de AB'nin İD ve SK politikalarını ve liderliğini birçok açıdan, çeşitli seviyede etkilediği görülmektedir; küresel ve bölgesel iklim modellerindeki değişikliklerin ortaya çıkardığı sonuçların genişlemesi, derinleşmesi; uluslararası sistemin yapısındaki konjonktürel değişiklikler; bilimsel çalışmaların her geçen gün kapsamının genişlemesi, derinleşmesi ve bu çerçevede

120 Doni et al., *Climate*, 8.

121 Langan ve Price, "Sustainable," 431.

122 Chuffart et al., "Sustainable," 290.

123 Silander, "European," 6.

124 Franziska Petri ve Katja Biedenkopf, "Weathering Growing Polarization? The European Parliament and EU Foreign Climate Policy Ambitions," *Journal of European Public Policy*, no 7 (2021): 1059.

125 Silander, "European," 7.

126 Tutak et al., "Assessing," 2; Wendler, "Climate," 67.

127 Chuffart et al., "Sustainable," 292.

128 "The European Green Deal," EUR-Lex, Erişim Tarihi: Eylül 17, 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>.

129 Eva Eckert ve Oleksandra Kovalevska, "Sustainability in the European Union: Analyzing the Discourse of the European Green Deal," *Journal of Risk and Financial Management*, no 2 (2021): 4; Chuffart et al., "Sustainable," 291.

130 Silander, "European," 8; Eckert ve Kovalevska, "Sustainability," 1-14; Schunz, "European," 15, 19.

-IPCC başta olmak üzere- çeşitli kurum ve kuruluşlarca ortaya konulan bilimsel veriler ve raporlar; İD'nin insan faaliyetleriyle bağlantılı olduğuna dair artan fikir birliği ve çevre bilincinin gelişmesi; diğer aktörlerin İD ve SK meselelerine yaklaşımları; uluslararası müzakereler; uluslararası anlaşmalar ile bu çerçevede üstlenilen yükümlülükler ve taahhütler; AB'nin iç siyasal, ekonomik ve toplumsal dinamikleri; AB'nin uluslararası alanda liderlik retorikleri ve iddiaları. Bu çerçevede İD ve SK politikalarının karmaşıklığı ve karşılıklı etkileşimleri, ayrılmaz bir bütün olduklarını açıkça göstermektedir.

Bilimsel düzlemde ele alınan İD, 1980'lerde siyasal çevrelerde de görünürlük kazanmaya başlamıştır. AB'nin İD politikasının temellerinin de bu süreçte atılmaya başlaması yapısal liderlik potansiyelinin altyapısını oluşturmaktadır. SK'nın ise bu dönemde -özellikle de ekonomi ve toplumu çevreyle bağdaştıran teorik köprü niteliğinden dolayı- AB için kullanışlı bir kavram olarak ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. 1980'lerin sonlarından 1992'nin ortalarına kadar geçen süreç, AB'nin ilk kez iklim liderliği söylemini ortaya atmasına ve bu doğrultuda -yapısal liderlik potansiyelinin de etkisiyle- müzakereler öncesinde kognitif, müzakere sürecinde de enstrümantal liderlik profilini ön plana çıkararak girişimlerde bulunmasına sahne olmuştur. İklim politikasının formüle edilme aşaması şeklinde de ifade edilebilecek olan bu zaman aralığındaki girişimler, AB'nin öncü liderlik potansiyelini de destekler niteliktedir. 1992-1997 sürecinde AB'nin iklim liderliği iddiaları ile bu iddiaları gerçekleştirme yetenekleri arasındaki uyumsuzluğun ön plana çıktığı görülmektedir. SK açısından ise, Maastricht Antlaşması'nda sürdürülebilirliğe yer verilmesi sonraki süreçte üzerine inşa edilebilecek bir ilerlemeyi temsil etmektedir. AB'nin İD ve SK politikalarının evrim sürecinde 1997-2001 yıllarında ön plana çıkan husus, küresel iklim politikasında ikinci kez iklim liderliği söylemini ortaya atması ve bu doğrultuda önceki döneme kıyasla daha aktif girişimlerde bulunmasıdır. Bu girişimlerde yapısal liderlik altyapısının etkisiyle kognitif, öncü, enstrümantal liderlik niteliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu dönemde UNCED+5 her ne kadar İD ve SK meselelerinin birlikte ele alınmasına olanak sağlasa da ortak adımların atılmadığı gözlenmektedir. 2001-2008 döneminde AB'nin iklim politika çerçevesini birçok düzeyde güçlendirdiği ve genişlettiği gözlemlenmektedir. Bu çerçevede, yüzyılın başında iklim politikası daha geniş Avrupa entegrasyon sürecinin de yeni ve önemli bir itici gücü olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum, 1980'ler ve 1990'larda iklim politikasının yaygın bir tehdit olarak algılandığı dönemle kıyaslandığında keskin bir tezat oluşturmaktadır. SK kavramı ise, ortaya atılmasından 2000'lere kadar -yaklaşık yirmi yıllık süreçte- çok yönlü çok boyutlu bir yapıya evrilmiştir. Bu bağlamda AB 2000'lerden itibaren kognitif ve öncü liderlik rollerini başarıyla uygulayarak yapısal liderlik niteliklerini ön plana çıkarmaya başlamıştır. Bu süreçte aynı zamanda AB'nin odağının klasik çevre politikasından SK'ya yaklaştığı da gözlemlenmektedir. Paris Anlaşması müzakere sürecinde ise, 2008 Ekonomik Krizi'nin yarattığı finansal istikrarsızlık, mali baskılar ve büyüme endişelerinin de belirleyici etkisiyle, İD ve SK politikalarının çeşitli zorluklarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu süreçte hem İD'nin hem de SK'nın ekonomik boyutu ön plana çıkmıştır. Öte yandan bu süreçte AB'nin SK bağlamında yapısal liderlik arka planını güçlendirerek, enstrümantal ve kognitif liderlik özelliklerini ön plana çıkardığı görülmektedir. Bu durum ileriki süreçte öncü liderlik rolü oynama potansiyelini arttırmıştır. Paris Anlaşması'nın imzalanmasından günümüze kadar geçen son politika geliştirme aşaması ise, AB'nin İD ve SK politikalarının entegrasyonu açısından önemli bir sürece işaret etmektedir. Bu zaman zarfında AB'nin liderlik rolü, özellikle de EGD'yle birlikte daha da güçlenmiştir. SK ile İD politikalarının entegrasyonu sağlanarak kapsamlı bir strateji geliştirilmiştir. Bu entegrasyon, AB'nin iklim politikalarındaki liderliğini pekiştirerek, çevresel sürdürülebilirlik konusunda kritik bir adım olarak değerlendirilmektedir. Nitekim, SK'nın ekonomik boyutunun yanı sıra çevresel boyutu da ön plana çıkmaya başlamıştır. Böylelikle AB hem iklim politikalarında hem de küresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşma yönünde kayda değer bir ilerleme sağlamıştır. AB'nin yıllardır süregelen liderlik söylemlerini yapısal, kognitif, enstrümantal ve öncü liderlik unsurlarıyla bütünleştirerek somut adımlara dönüştürdüğü görülmektedir.

Yazarların Katkı Oranı Beyanı

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlanmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Bu çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı

Yazarın çıkar çatışması beyanı bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Armstrong, Anne K., Marianne E. Krasny ve Jonathon P. Schuldt. *Communicating Climate Change: A Guide for Educators*. London: Cornell University Press, 2018.
- Asselt, Harro van. "Emissions Trading: The Enthusiastic Adoption of an 'Alien' Instrument?." İçinde *Climate Change Policy in the European Union: Confronting the Dilemmas of Mitigation and Adaptation?*, editörler Andrew Jordan, Dave Huitema, Harro van Asselt, Tim Rayner ve Frans Berkhout, 125-144. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Bang, Guri ve Miranda Schreurs. "A Green New Deal: Framing US Climate Leadership." İçinde *The European Union as a Leader in International Climate Change Politics*, editörler Rüdiger Wurzel ve James Connelly, 235-251. New York: Routledge, 2011.
- Beck, Roman, Simon Meisch ve Thomas Potthast. "The Value(s) of Sustainability within a Pragmatically Justified Theory of Values: Considerations in the Context of Climate Change." İçinde *Climate Change and Sustainable Development: Ethical Perspectives on Land Use and Food Production*, editörler Thomas Potthast ve Simon Meisch, 49-54. Netherlands: Wageningen Academic Publishers, 2012.
- Boonen, Ruben, Stef Aerts ve Johan De Tavernier. "Which Sustainability Suits You?." İçinde *Climate Change and Sustainable Development: Ethical Perspectives on Land Use and Food Production*, editörler Thomas Potthast ve Simon Meisch, 43-48. Netherlands: Wageningen Academic Publishers, 2012.
- Bretherton, Charlotte ve John Vogler. "The European Union as a Sustainable Development Actor: the Case of External Fisheries Policy." *Journal of European Integration*, no 3 (2008): 401-417.
- Burns, Wil. "The European Union's Emissions Trading System: Climate Policymaking Model, or Muddle?." *Tulane Environmental Law Journal*, no 2 (2017): 189-216.
- Chuffart, Romain, Andreas Raspotnik ve Adam Stepien. "Our Common Arctic? A more Sustainable EU-Arctic Nexus in Light of the European Green Deal." *The Polar Journal*, no 2 (2021): 284-302.
- Ciot, Melania Gabriela. "On European Green Deal and Sustainable Development Policy (the Case of Romania)." *Sustainability*, no 21 (2021): 1-17.
- Cohen, Stewart, David Demeritt, John Robinson ve Dale Rothman, "Climate Change and Sustainable Development: Towards Dialogue." *Global Environmental Change*, no 4 (1998): 341-371.
- Doni, Federica, Andrea Gasperini ve João Torres Soares. *SDG 13 – Climate Action: Combating Climate Change and Its Impacts*. United Kingdom: Emerald Publishing, 2020.
- Eckert, Eva ve Oleksandra Kovalevska. "Sustainability in the European Union: Analyzing the Discourse of the European Green Deal." *Journal of Risk and Financial Management*, no 2 (2021): 1-22.
- Eden, Sally. "Using Sustainable Development: The Business Case." *Global Environmental Change*, no 2 (1994): 160-167.
- EUR-Lex. "Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union." Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022. <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TX&from=EN>.
- EUR-Lex. "Directive 2009/125/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for the setting of eco-design requirements for energy-related products." Erişim Tarihi: Eylül 18, 2023. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02009L0125-20121204>.
- EUR-Lex. "Directive 2009/147/EC of the European Parliament and of the Council of 30 November 2009 on the conservation of wild birds (Codified version)." Erişim Tarihi: Eylül 18, 2023. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0147>.
- EUR-Lex. "Single European Act." Erişim Tarihi: Ağustos 22, 2023. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11986U%2FTEXT>.
- EUR-Lex. "The European Green Deal." Erişim Tarihi: Eylül 17, 2023. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>.
- EUR-Lex. "Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community." Erişim Tarihi: Ağustos 31, 2022. http://publications.europa.eu/resource/cellar/688a7a9831104ffea6b38972d8445325.0007.01/DOC_19.
- EUR-Lex. "Treaty on European Union/Maastricht Treaty." Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2022. <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/XT&from>.
- European Commission. "The Treaty of Rome." Erişim Tarihi: 20 Ağustos, 2022. https://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf.
- Fischer, Severin ve Oliver Geden. "The Changing Role of International Negotiations in EU Climate Policy." *The International Spectator*, no 1 (2015): 1-7.
- Groen, Lisanne ve Arne Niemann. "The European Union at the Copenhagen Climate Negotiations: A Case of Contested EU Actorness and Effectiveness." *International Relations*, no 3 (2013): 308-324.
- Grubb, Michael. "European Climate Change Policy in a Global Context." İçinde *Green Globe Yearbook of International Co-operation on Environment and Development 1995*, editörler Helge Ole Bergesen ve Georg Parmann, 41-50. Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Grubb, Michael ve Joyeeta Gupta. "Climate Change, Leadership and the EU." İçinde *Climate Change and European Leadership: A Sustainable Role for Europe?*, editörler Joyeeta Gupta ve Michael Grubb, 3-14. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000.
- Grubb, Michael ve Joyeeta Gupta. "Implementing European Leadership: Application and Insights." İçinde *Climate Change and European Leadership: A Sustainable Role for Europe?*, editörler Joyeeta Gupta ve Michael Grubb, 287-311. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000.
- Grubb, Michael ve Joyeeta Gupta. "Leadership: Theory and Methodology." İçinde *Climate Change and European Leadership: A Sustainable Role for Europe?*, editörler Joyeeta Gupta ve Michael Grubb, 15-24. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000.

- Gupta, Joyeeta ve Nicolien Grijp. "Perceptions of the EU's Role: Is the EU a Leader?." İçinde *Climate Change and European Leadership A Sustainable Role for Europe?*, editörler Joyeeta Gupta ve Michael Grubb, 67-81. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000.
- Happaerts, Sander ve Karoline Brande. "Sustainable Development and Transnational Communication: Assessing the International Influence on Subnational Policies." *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, no 5 (2011): 527-544.
- Hees, Sander. "Sustainable Development in the EU: Redefining and Operationalizing the Concept." *Utrecht Law Review*, no 2 (2014): 60-76.
- Intergovernmental Panel on Climate Change. *Climate Change: The IPCC Scientific Assessment*. Report Prepared for IPCC by Working Group 1. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Jänicke, Martin ve Rüdiger Wurzel. "Leadership and Lesson-drawing in the European Union's Multilevel Climate Governance System." *Environmental Politics*, no 1 (2019): 22-42.
- Jordan, Andrew ve Brendan Moore. *Durable by Design? Policy Feedback in a Changing Climate*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- Jordan, Andrew, Dave Huitema ve Harro van Asselt. "Climate Change Policy in the European Union: An Introduction.", içinde *Climate Change Policy in the European Union: Confronting the Dilemmas of Mitigation and Adaptation?*, editörler Andrew Jordan, Dave Huitema, Harro van Asselt, Tim Rayner ve Frans Berkhout, 3-25. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Jordan, Andrew, Dave Huitema, Harro van Asselt ve Tim Rayner. "The Evolution of Climate Change Policy in the European Union: a Synthesis." İçinde *Climate Change Policy in the European Union: Confronting the Dilemmas of Mitigation and Adaptation?*, editörler Andrew Jordan, Dave Huitema, Harro Van Asselt, Tim Rayner ve Frans Berkhout, 186-210. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Jordan, Andrew, Dave Huitema, Harro van Asselt, Tim Rayner ve Frans Berkhout. "Governing Climate Change in the European Union: Understanding the Past and Preparing for the Future." İçinde *Climate Change Policy in the European Union: Confronting the Dilemmas of Mitigation and Adaptation?*, editörler Andrew Jordan, Dave Huitema, Harro van Asselt, Tim Rayner ve Frans Berkhout, 253-275. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Jordan, Andrew ve Tim Rayner. "The Evolution of Climate Policy in the European Union: A Historical Overview." İçinde *Climate Change Policy in the European Union: Confronting the Dilemmas of Mitigation and Adaptation?*, editörler Andrew Jordan, Dave Huitema, Harro Van Asselt, Tim Rayner ve Frans Berkhout, 52-80. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Karlsson, Christer, Charles Parker, Mattias Hjerpe ve Björn-Ola Linner. "Looking for Leaders: Perceptions of Climate Change Leadership among Climate Change Negotiation Participants." *Global Environmental Politics*, no 2 (2011): 89-107.
- Kilian, Bertil ve Ole Elgström. "Still a green leader? The European Union's Role in International Climate Negotiations." *Cooperation and Conflict*, no 3 (2010): 255-273.
- Langan, Mark ve Sophia Price. "The EU and 'Pro-poor' Contributions to Sustainable Development in the Post-2015 Consensus." *Third World Thematics: A TWQ Journal*, no 4 (2016): 431-436.
- Lee, Maria. "Legislation Note: Sustainable Development in the EU: The Renewed Sustainable Development Strategy 2006." *Environmental Law Review*, no 1 (2007): 41-45.
- Monkelbaan, Joachim. *Governance for the Sustainable Development Goals: Exploring an Integrative Framework of Theories, Tools, and Competencies*. Singapore: Springer, 2019.
- Munasinghe, Mohan ve Rob Swart. *Primer on Climate Change and Sustainable Development: Facts, Policy Analysis, and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Ott, Konrad ve Christian Baatz. "Domains of Climate Ethics: An Overview." İçinde *Climate Change and Sustainable Development: Ethical Perspectives on Land Use and Food Production*, editörler Thomas Potthast ve Simon Meisch, 23-28. Netherlands: Wageningen Academic Publishers, 2012.
- Özdemir, Haluk. *Avrupa Mantığı: Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Petri, Franziska ve Katja Biedenkopf. "Weathering Growing Polarization? The European Parliament and EU Foreign Climate Policy Ambitions." *Journal of European Public Policy*, no 7 (2021): 1057-1075.
- Robinson, Nick. "The European Union's Environmental Agenda." *Environmental Politics*, no 2 (1999): 188-192.
- Sachs, Jeffrey. *Sürdürülebilir Kalkınma Çağı. Çeviren Barış Gönülşen*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2019.
- Schreurs, Miranda ve Yves Tiberghien. "European Union Leadership in Climate Change: Mitigation through Multilevel Reinforcement." İçinde *Global Commons, Domestic Decisions: The Comparative Politics of Climate Change*, editörler Kathryn Harrison ve Lisa Sundstrom, 23-66. Massachusetts: The MIT Press, 2010.
- Schreurs, Miranda ve Yves Tiberghien. "Multi-Level Reinforcement: Explaining European Union Leadership in Climate Change Mitigation." *Global Environmental Politics*, no 4 (2007): 19-46.
- Schunz, Simon. "The 'European Green Deal' – A Paradigm Shift? Transformations in the European Union's Sustainability Meta-discourse." *Political Research Exchange*, no 1 (2022): 1-23.
- Silander, Daniel. "The European Commission on Sustainable Development. A New Normative Power in Its Making?." *Forum for Social Economics*, no 2 (2022): 1-13.
- Skjærseth, Jon Birger. "The European Commission's Shifting Climate Leadership." *Global Environmental Politics*, no 2 (2017): 84-104.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı. "Paris Anlaşması." Erişim Tarihi: Eylül 17, 2023. <https://iklim.gov.tr/db/turkce/dokumanlar/paris-anlasmasi-13-20220808231948.pdf>.

- Tekeli, İlhan ve Anlı Ataöv. *Sürdürülebilir Toplum ve Yapılı Çevre*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Tobin, Paul ve Nicole Schmidt. "European Union Leadership Before, During and After the Paris Conference of the Parties." İçinde *Climate Governance Across the Globe: Pioneers, Leaders and Followers*, editörler Rüdiger Wurzel, Mikael Andersen ve Paul Tobin, 142-159. New York: Routledge, 2021.
- Tobin, Paul, Rüdiger Wurzel ve Mikael Andersen. "Conclusion: Pioneers, Leaders and Followers in Multilevel and Polycentric Climate Governance Reassessed." İçinde *Climate Governance Across the Globe: Pioneers, Leaders and Followers*, editörler Rüdiger Wurzel, Mikael Andersen ve Paul Tobin, 259-276. New York: Routledge, 2021.
- Tutak, Magdalena, Jaroslaw Brodny ve Peter Bindzár. "Assessing the Level of Energy and Climate Sustainability in the European Union Countries in the Context of the European Green Deal Strategy and Agenda 2030." *Energies*, no 6 (2021): 1-32.
- Uitto, Juha I., Jyotsna Puri ve Rob D. van den Berg. "Evaluating Climate Change Action for Sustainable Development: Introduction." İçinde *Evaluating Climate Change Action for Sustainable Development*, editörler Juha I. Uitto, Jyotsna Puri ve Rob D. van den Berg, 1-12. Switzerland: Springer, 2017.
- United Nations Digital Library. A/L.553. "The Problems of Human Environment: Draft Resolution." Erişim Tarihi: Eylül 17, 2023. <https://digitallibrary.un.org/record/729937?ln=en&v=pdf>.
- United Nations Digital Library. A/42/427. "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future." Erişim Tarihi: Temmuz 28, 2022. <https://digitallibrary.un.org/record/139811?ln=en>.
- Vogler, John. "The European Contribution to Global Environmental Governance." *International Affairs*, no 4 (2005): 835-850.
- Vogler, John ve Hannes Stephan. "The European Union in Global Environmental Governance: Leadership in the Making?." *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, no 4 (2007): 389-413.
- Wendler, Frank. "Contesting the European Union in a Changing Climate: Policy Narratives and the Justification of Supranational Governance." *Journal of Contemporary European Studies*, no 1 (2022): 67-83.
- Wettstad, Jorgen. "The Complicated Development of EU Climate Policy." İçinde *Climate Change and European Leadership: A Sustainable Role for Europe?*, editörler Joyeeta Gupta ve Michael Grubb, 25-45. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000.
- Wilkinson, David. "Maastricht and the Environment: The Implications for the EC's Environment Policy of the Treaty on European Union." *Journal of Environmental Law*, no 2 (1992): 221-239.
- Wilkinson, David. "Towards Sustainability in the European Union? Steps within the European Commission towards Integrating the Environment into other European Union Policy Sectors." *Environmental Politics*, no 1 (1997): 153-173.
- Wurzel, Rüdiger ve James Connelly. "Introduction: European Union Political Leadership in International Climate Change Politics." İçinde *The European Union as a Leader in International Climate Change Politics*, editörler Rüdiger Wurzel ve James Connelly, 3-20. New York: Routledge, 2011.
- Wurzel, Rüdiger, Duncan Liefferink ve Maurizio Di Lullo. "The European Council, the Council and the Member States: Changing Environmental Leadership Dynamics in the European Union." *Environmental Politics*, no 2 (2019): 248-270.
- Wurzel, Rüdiger, Mikael Andersen ve Paul Tobin. "Introduction: Climate Governance Across the Globe: Pioneers, Leaders and Followers." İçinde *Climate Governance Across the Globe: Pioneers, Leaders and Followers*, editörler Rüdiger Wurzel, Mikael Andersen ve Paul Tobin, 3-20. New York: Routledge, 2021.
- Yamin, Farhana. "The Role of the EU in Climate Negotiations." İçinde *Climate Change and European Leadership: A Sustainable Role for Europe?*, editörler Joyeeta Gupta ve Michael Grubb, 47-66. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000.